

РОЗВИТОК ЗАРУБІЖНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У XX СТОЛІТТІ

Анатолій РАЦУЛ

Актуальним для вітчизняної дошкільної освіти є створення нової освітньої системи, яка поєднала б національні традиції та основні досягнення світової педагогічної думки. Ґрунтовний внесок у розвиток дошкільної освіти належить вченим та практикам XX століття, надбання яких досліджено у статті.

Актуальным для отечественного дошкольного образования является создание новой системы образования, которая могла бы объединить национальные традиции и основные достижения мировой педагогической мысли. Значительный вклад в развитие дошкольного образования принадлежит учёным и практикам XX века, достижения которых исследованы в статье.

Ключові слова: дошкільна освіта, зарубіжні концепції, розвиток дитини.

Постановка проблеми. Дошкільне дитинство являє собою яскравий феномен, який традиційно викликає науковий інтерес провідних педагогів і психологів, адже саме у цьому віці найбільш стрімко відбувається розвиток фізичних і психічних особливостей, формування особистості дитини.

Головними пріоритетами сучасної дошкільної освіти є виховання здорової та компетентної особистості, формування навичок практичного життя, морально-духовне та інтелектуальне становлення дитини, її самостійність.

Провідним завданням дошкільної освіти є всебічний розвиток людини як особистості, як найвищої цінності суспільства; виховання високих моральних якостей майбутніх громадян, збагачення їхнього культурного потенціалу, що ґрунтується на культурно-історичних та моральних цінностях українського народу, його традиціях і духовності; оволодіння цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями.

Ґрунтовний внесок у розвиток дошкільної освіти здійснили вчені та практики XX століття, творчу спадщину яких розглянуто у статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значущим для сьогодення є вклад у науку і практику дошкільного дитинства, що належить авторам і прибічникам найбільш розповсюджених у XX столітті психолого-педагогічних систем та напрямів – А. Біне, Ж. -О. Декролі, Д. Дьюї, Е. Еріксону, Е. Кей, Е. Клапареду, Я. Корчаку, В. А. Лаю, Л. Малагуцці,

І. Масару, Е. Мейману, М. Монтессорі, Ж. Піаже, Б. Споку, Е. Л. Торндайку, С. Френе, С. Холлу, Р. Штейнеру та багатьом іншим.

Зарубіжні концепції дошкільної освіти ХХ століття досліджували Я. Біньчицька, П. Браїловська, Л. Брульяр, С. Волошин, Й. Гайда, С. Денисюк, Н. Джакобіні, Дж. Жерарден, Т. Забута, Ж. Ільченко, А. Левін, В. Лі, П. Кланше, Л. Легран, І. Мержан, Л. Морі, І. Неверлі, Н. Калениченко, Л. Коваль, Л. Парамонова, М. Петровський, К. Протасова, С. Роше, Г. Семенович, С. Сисоєва, І. Соколова, І. Суржикова, О. Сухомлинська, Дж. Тестаньєр, М. Фальковська, В. Ханенко, А. Шланзакова, М. Яворський, М. Якубовський та інші вчені.

Формування мети статті. Усвідомлення і розуміння педагогічних здобутків минулого дає змогу глибше аналізувати, чіткіше бачити перспективи розвитку дошкільної педагогіки у наші часи. У статті здійснено спробу дослідити особливості розвитку зарубіжної дошкільної освіти у теорії й практиці ХХ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Значущим для соціального прогресу є не тільки дослідження дошкільного дитинства, а й сама історія розвитку дошкільної педагогіки та психології.

Поряд з іменами відомих мислителів-класиків та практиків дошкільного дитинства Я.-А. Коменського, Дж. Локка, Ж. –Ж. Руссо, Й.-Г. Песталоцці, Г. Сковороди, Р. Оуєна, Ф. -В. Фребеля, Т. Шевченка, М. Драгоманова, Л. Толстого, М. Пирогова, К. Ушинського, П. Лесгафта, В. Бехтерева, І. Сікорського, С. Русової, які глибоко досліджували проблеми дошкільного віку, формували систему дитячого виховання у сім'ї та суспільних виховних закладах, вагоме місце посідають постаті вчених та практиків зарубіжної дошкільної освіти ХХ століття.

Період розвитку людства, який ми досліджуємо, є складним і неоднозначним в історії всього людства і дошкільної освіти зокрема. Суспільний розвиток, науково-технічний прогрес, розквіт науки, культури відбувалися поряд із війнами, революціями. Саме у цей час виник великий інтерес до навчання, виховання, соціалізації дошкільників, адже, починаючи з 1900 року, у більшості розвинутих країн світу було сформовано систему навчання і виховання, яка включала обов'язкову ланку – початкову освіту. Унаслідок цього необхідно було ефективно розв'язувати питання щодо підготовки дитини до школи, радикально змінювати погляди на соціалізацію дошкільників.

Поряд із рухом за модернізацію шкільного навчання почали відбуватися зміни у системі суспільної освіти дошкільників. В Англії це було викликане англо-бурською війною, під час якої очевидною стала погана підготовка тих із солдат, які свого часу відвідували дитячі школи разом з більш старшими дітьми. Таким чином зусилля освітян було

спрямовано на пропагування гігієнічних і педагогічних досягнень серед населення, на посилення контролю за сімейним вихованням.

Американський психолог Стенлі Холл (1844-1924), із іменем якого пов'язують розвиток педагогіки у США, після повернення з Європи до Америки активно пропагував реформи педагогічної психології на основі вивчення природи дитини, прагнуч визначити шляхи побудови виховання і навчання, спираючись на знання дитячої психології. В основі теоретичних концепцій цього вченого лежав біогенетичний закон (закон «рекапітуляції»), згідно якого кожна дитина у своєму індивідуальному розвитку повторює основні етапи розвитку людства. Завдяки С. Холлу замість інтуїтивних здогадок з'явилася віра у дієвість результатів науково обґрунтованих спостережень, а люди, відповідальні за виховання малюків, мали слідувати науковим теоріям.

У 1893 році учнем С. Холла О. Хризманом було запропоновано термін для визначення науки про дитину – «педологія», що використовувався як синонім термінів «психологія дитини», «педагогічна психологія».

Представником іншого наукового напрямку того часу - «прогресивізму» («прогресивного навчання»), є Джон Дьюї (1859-1952), який підкреслював необхідність відтворення у школі мініатюрної моделі суспільства у цілому, під час якої ураховувалися б загальні проблеми та проблеми, що є типовими для дітей конкретного класу або групи дитячого садка. Діти мають вчитися підпорядковувати свої бажання волі до співробітництва природним шляхом у взаємодії із оточуючими. Причому як учень, так і педагог на рівних беруть участь у навчальному процесі. «Дитина (трьох, чотирьох, семи або восьми років) переповнена активністю усякого роду, яка ллється через край... Завдання виховання полягає у стримуванні її активності, спрямовуючи у певне русло, ... і, таким чином, можемо вести її до розумної мети [3, с. 311]».

Вагомим вкладом у педагогічну практику стала праця Е. Торндайка (1874-1949) «Педагогічна психологія», твори К. Бюлера, Ш. Бюлер, А. Валлона, А. Гезелла, Р. Заззо, Е. Клапареда, Ж. Піаже, В. Штерна. У ті часи наука поступово відійшла від описових методів і почала більш суворо ставитися до оцінки даних досліджень.

Ж. Піаже (1896-1980) у працях «Мислення і мова дитини» (1923), «Моральні судження дітей» (1932) досліджував походження і розвиток інтелекту дитини, формування фундаментальних понять, особливості дитячої логіки і світогляду. Використання теорії Піаже на практиці передбачає те, що види дитячої діяльності мають відповідати специфічним потребам кожної вікової групи.

За Ж. Піаже, розвиток є: 1) процесом, що зумовлюється взаємодією певних чинників, наприклад, визріванням мозку, впливом довкілля, засвоєнням соціального досвіду, власною активністю; 2) моторними реакціями, перцептивними діями, соціально-особистісним становленням, інтелектуально-елементарною поведінкою.

Основні ідеї вченого полягають у незалежності процесів дитячого розвитку, зокрема мислення, від процесів навчання; обґрунтуванні психологічної природи егоцентризму (феномен «незбереження кількості»); у тому, що розвиток має пройти певні завершені цикли, тобто повинно відбутися дозрівання функцій, перш ніж школа зможе розпочати навчання відповідних знань та навичок.

В епігенетичній концепції Е. Еріксона (1902-1994) виокремлено, що під час першої із психосоціальних стадій розвитку людини, дитинства (1-й рік життя), основою формування здорової особистості є загальне почуття довіри, впевненість, сприйняття соціального світу як безпечного, а людей – як турботливих і надійних. У ранньому дитинстві (2-3 роки) розвиток почуття довіри готує передумови для досягнення певної автономії та самоконтролю. Ця стадія є вирішальною для встановлення співвідношення між добровільністю та впертістю, для впевненості у вільному виборі («Я сам», «Я – те, що я можу»). Розвиток дитини у віці гри (від 4 років до вступу до школи) залежить від ставлення батьків до її ініціативи.

У роботах Анрі Валлона (1879-1962), французького психолога, теоретика проблем психічного розвитку дитини, засновника Паризької школи генетичної психології, першої у Франції лабораторії дитячої психології (1927), головного редактора журналу «Дитинство», автора праць «Патопсихологія» (1926), «Психічний розвиток дитини» (1941), «Джерела дитячого мислення» (1945), «Психологічна еволюція дитини» (1952) підкреслено, що вирішальну роль у розвитку психіки дитини відіграє її взаємодія з довкіллям і, насамперед, з іншими людьми.

У 1951 році англійським психіатром Д. Боулбі було опубліковано результати дослідження, проведеного на замовлення Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо дітей, які втратили батьків під час Другої світової війни. Було доведено, що депривація, тобто порушення емоційних зв'язків між дитиною і матір'ю, значно шкодить не тільки індивідууму, але й суспільству у цілому, спонукає до розповсюдження злочинності та епідемічних хвороб. У той же час колективне виховання є дуже корисним, якщо дитина приходить до дитячого садка або до школи із неблагополучної родини.

Австро-угорський учений, автор «Філософії свободи», один із засновників антропософії Рудольф Штейнер (1861-1925) писав:

«...найбільше, що можна зробити для дитини, - підготувати її до того, щоб у належний момент життя, завдяки пізнанню самої себе, вона досягла переживання свободи... Виховуючи у людини все, що не її власним, я дозволяю їй власному самому прийняти те, що я дав як вихователь» [5, 147].

Італійський педагог-гуманіст, лікар, автор оригінальної системи виховання й навчання дітей, яку вона впроваджувала у закладах нового типу – «Будинках дитини», Марія Монтессорі (1870-1952) писала: «Важлива, головним чином, робота дитини: важливе те, що вона вчиться сама, сама виправляє свої помилки, вчителька зовсім не повинна в це втручатися. Жодна вчителька не навчить дитину вправності, яка виробляється шляхом гімнастичних вправ; необхідно, щоб дитина сама вправлялася в цьому, сама вчилася цьому. Це ж саме стосується і виховання почуттів» [5, 107-108].

З 1899 року Марія Монтессорі започаткувала роботу зі складної справи – виховання й навчання розумово відсталих дітей, залишених батьками і взятих під опіку державою.

Бельгійський педагог, лікар і психолог кінця XIX - початку XX ст. Овід Декролі (1871-1932), виходячи з ідеалістичної теорії інтересів і потреб, розробив програму розвитку дітей, яку побудовано на комплексах, так званих центрах інтересів; створив систему дидактичних ігор, спрямованих на сенсорне виховання в дошкільному віці. Система О. Декролі вплинула на побудову педагогічного процесу у школах та дошкільних закладах різних країн.

Педагогом-гуманістом Селестеном Френе (1896-1966) у Франції було створено так звану нову школу, де впроваджувалися ідеї гуманістичної та демократичної педагогіки. С. Френе писав, що у кожній дитині втілено більше істин, ніж у всіх педагогічних підручниках світу разом узятих. Ім'я С.Френе широко знає в усьому світі, воно дало назву окремій галузі педагогіки – «френопедагогіці», яка відводить головну роль в освіті дитячому колективу, що поєднується з вільним вибором учнями форм навчальної діяльності і навчальних предметів. Життя і діяльність С. Френе широко висвітлювалися у творах Е. Френе, дружини педагога, та його доньки Мадлен Бен-Френе.

Здійснюючи компаративний аналіз творчого пошуку В. Сухомлинського і С. Френе І. Суржикова пише, що філософські засади педагогічних концепцій обох вчених об'єднує ставлення до природи як основного чинника і засобу виховання. Наріжним каменем виховних систем педагогів є їх дитиноцентризм, а також трактування навчальної діяльності як творчого процесу, що має на меті розвиток форм та методів для вільної експресії школярів [4, 10].

Серед відмінностей - більш прагматичний характер філософії виховання С. Френе, оскільки для нього вихідними були принципи корисності, потрібності, доцільності, у той час як В. Сухомлинський здійснював процес виховання, виходячи з педагогіки серця, яка ґрунтується на засадах інтелектуалізму і вищих проявів духовності.

Життєвість і природність виховання як один з основних принципів, що характеризують педагогічні системи В. Сухомлинського і С. Френе, неминуче призводить до усвідомлення найприроднішої потреби людини – потреби у праці. Обидва педагоги розглядали її як творчий естетичний процес на благо суспільства в умовах колективної експресії.

Ідея самоцінності дитинства є вагомою для спадщини Януша Корчака (1878-1942). Основні педагогічні твори педагога: «Як любити дитину», «Моменти виховання», «Право дитини на повагу», «Правила життя», «Коли я знову стану маленьким», «Школа життя» присвячено проблемам дитини та дитинства. Його праці, написані на стику популярної літератури та педагогіки, призначалися дітям, молоді та дорослим (батькам і педагогам). По праву сучасники вважають Я. Корчака засновником оригінальної моделі популярної дидактично-виховної літератури у Польщі [1, 9].

Я. Корчак виступав за радикальні зміни у взаєминах між світом дитинства і світом дорослих з причини глибокого його переконання, що їх взаємовідносини будуються на взаємній недовірі та нерозумінні.

За 30-річне існування Дому Сиріт Я. Корчак створив найкращу опікунсько-виховну інституцію, яка була науковою клінікою спостереження та пізнання дитини. З часом було створено філії Дому Сиріт, до яких входили літні колонії, школа, інтернат, дитячий садок, зимовий табір для ослаблених дітей, бурса для підготовки вихователів та сільськогосподарська ферма. Педагог у дитячих будинках Я. Корчака виконував роль опікуна, наставника.

Сміливу зацікавленість творчістю Я. Корчака виявляв В. Сухомлинський. Він добре знав літературний та педагогічний доробок польського подвижника, високо цінував його як педагога-гуманіста, неодноразово вказував на гуманістичну спрямованість та загальнолюдську цінність його педагогічної діяльності. У книзі «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський відзначав істотний вплив постаті Я. Корчака на формування його педагогічних переконань.

Вагомий вплив на розвиток інтересу до питань дитинства у минулому столітті здійснили погляди Б. Спока (1903-1997), який писав про те, як батьки мають доглядати за дітьми, не порушуючи їх істинної самооцінки і сприяючи соціалізації. Книга Б. Спока «Догляд за немовлям і дитиною» вийшла у 1946 році, але стала популярною у 50-60-х роках. Автор дослідив

найбільш розповсюджені дитячі прояви, що допомагало батькам подолати тривоги, пов'язані з поведінкою дітей.

Початком періоду перегляду цінностей у педагогіці вважають 1968 рік. Матері, а потім і батьки, у цей час активно готувалися до своїх майбутніх ролей, читаючи науково-практичну літературу, беручи участь у семінарах для батьків.

Проект «Хед старт» («Розумовий або головний початок»), який було орієнтовано на дошкільників з бідних верств населення, включав турботу про їхнє здоров'я, харчування, навчання, взаємодію батьків із соціальними працівниками, соціальну і психологічну допомогу. Створювалися нові команди вихователів. Крім позитивних моментів у результаті експерименту було з'ясовано те, що школа або дитячий садок не можуть компенсувати недоліки самого суспільства, не знімають відповідальності з сім'ї та найближчого оточення за виховання і навчання так само, як вони не можуть контролювати ті ситуації, до яких потрапляє людина. Було доведено також, що спадковість і належність до певного соціального класу впливають на розвиток дитини, тому оцінювати результати можна тільки всередині конкретного середовища: IQ (показник інтелектуального розвитку) було визнано дискримінаційним тестом [2, 15].

У 90-ті роки минулого століття одним із широкомасштабних став проект «Хай скоуп» («Висока планка»). Його прибічники орієнтувалися на виховання свободи і відповідальності під час надання рівних можливостей для розвитку різних видів діяльності і співробітництва. Вони підкреслювали, що дитина виростає такою, якою її виховують. Якщо її критикувати, вона стане засуджувати; якщо не довіряти, буде агресивною; якщо над нею сміятися, то вона буде соромитися самої себе; якщо примусово нав'язувати їй свої погляди, то вона буде нехтувати чужими думками. Якщо ж дитину хвалити, ставитися до неї терпимо і доброзичливо, хвалити і заохочувати її ініціативу, бути з нею чесним, надійним партнером, приймати її природно і залишатися вірним другом, то дитина виросте спокійною, доброзичливою, терпеливою, довірливою, справедливою, з розвиненим почуттям самоповаги, буде любити світ та інших людей [2].

Висновки дослідження полягають у тому, що:

- 1) дитинство є періодом найінтенсивнішого розвитку людини;
- 2) у XX столітті відбувалося становлення поглядів на суспільну дошкільну освіту;
- 3) сучасна стратегія дошкільної освіти має бути збагаченою ґрунтовними ідеями та надбаннями з теорії і практики дошкільного дитинства;

4) використання навіть найбільш успішних зарубіжних надбань в умовах іншої культури потребує ретельного аналізу і адаптації до етнокультурних, соціальних, історичних умов соціуму.

Перспективи подальших наукових розвідок полягають у дослідженні особливостей національного досвіду дошкільної освіти.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кушнір В. М. Провідні гуманістичні ідеї творчої спадщини Януша Корчака у контексті розвитку вітчизняної педагогічної думки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка й історія педагогіки» / В. М. Кушнір. - Київ, 2004. – 24 с.

2. Парамонова Л. А. Дошкольное и начальное образование за рубежом: История и современность: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л. Парамонова, Е. Протасова - М.: Издательский центр «Академия», 2001. - 240 с.

3. Рацул А. Б. Історія зарубіжної педагогіки. Навчальний посібник / Рацул А. Б., Рацул О. С., Рацул О. А. – Кіровоград: КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – 352 с.

4. Суржикова І. А. Педагогічні ідей Василя Сухомлинського і Селестена Френе (порівняльний аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка й історія педагогіки» / І. А. Суржикова. - Київ, 2003. – 21 с.

5. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: Навч. посіб. / Від упорядників, вступні нариси та упорядкув. З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко; За заг. ред. З. Н. Борисової. – К.: Вища шк., 2004. – 511 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Рацул Анатолій Борисович – кандидат педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, декан психолого-педагогічного факультету КДПУ ім.В. Винниченка.

Коло наукових інтересів: дошкільна педагогіка, педагогіка середньої та вищої школи.